

Koncept socialnega kapitala v socialni pedagogiki

The concept of social capital in social pedagogy

Nataša Martinjak

Povzetek

Nataša Martinjak, univ. dipl. soc. ped., Vzgojni zavod Kranj, Stanovanjska skupina Kranj, Šempeterska 3, 4000 Kranj.

Prispevek predstavlja aplikacijo koncepta socialnega kapitala na področje socialne pedagogike. Utemeljuje njegovo prisotnost, vlogo in pomen v socialni pedagogiki. Pri tem se navezuje na socialno izključenost kot problem, ki predstavlja izhodišče in socialno vključenost kot cilj socialnopedagoškega delovanja. Obravnava vedno aktualen konflikten odnos med posameznikom in družbo. Med komponentami socialne izključenosti prispevek še posebej izpostavlja socialne mreže. Gostota in razširjenost teh predpostavlja posameznikovo socialno vključenost. Socialni kapital je v prispevku predstavljen kot vir, ki se manifestira skozi medosebne odnose ter mrežno strukturo posameznika in družbe. Glede na to je razumljen kot potencial in možnost socialno izključenega posameznika ali družbenih skupin.

Ključne besede: socialni kapital, socialna pedagogika, socialna izključenost/vključenost, posameznik, družba, socialne mreže

Abstract

This article presents an example of how to apply the concept of social capital to social pedagogy. It justifies and explains its presence, its role and its meaning in the context of social pedagogy by seeing social exclusion as a core problem and social inclusion as the desired outcome of the social-pedagogy activity. It looks at the always current conflict between the individual and the society. Among the elements of social exclusion the article pays a special attention to the social networks as their density and spread-out define the individual's social inclusion. Social capital is presented in the article as a source which manifests itself through interpersonal relationships and the network structure built both by the individual and the society. In this respect, it is regarded as a potential and the opportunity for the socially excluded individual or such social groups.

Key words: *social capital, social pedagogy, social exclusion/inclusion, individual, society, social networks*

*Spomnijo se še stari ljudje,
da se je rado hodilo v goste.
Da si se ustavil, pobaral al` gre,
nazdravil še kakšno besedo al` dve.*

Vlado Kreslin

Uvod

Pri neposrednem socialnopedagoškem delu se vedno znova soočam s konfliktnim odnosom med posameznikom in družbo. Ugotavljam, da nerešen problem zanimanja teorije in prakse socialne pedagogike tako je in ostaja razmerje med posameznikom in družbo, ki drug drugega izključujeta, kar je še posebej očitno pri t. i. odklonskih skupinah. Zato je za socialno pedagogiko

prvenstvenega pomena razumevanje fenomena socialne izključenosti in njegovega nasprotja, socialne vključenosti. Za posameznika je socialna vključenost eksistenčnega pomena. Zato se ta, ob spopadu s socialno izključenostjo, predpostavlja kot cilj. Zaradi stalnih konfliktov med posameznikom in družbo med njima ostaja prostor napetosti in razkorakov. Socialna pedagogika ima pomembno vlogo pri vzpostavitvi t. i. mostu med posameznikom in družbo. Ob tem si vedno znova postavljamo vprašanje, kaj posameznika vodi k socialnemu vključevanju z aktivno participacijo znotraj družbenega? Zakaj so nekateri posamezniki in skupine socialno izključeni v primerjavi z drugimi, kateri posamezniki in skupine so to, kaj pogojuje socialno vključenost? Tradicionalno pojmovanje socialne izključenosti je neposredno povezano z revščino, ki se razume kot materialno pomanjkanje. Danes je tovrstna revščina le ena od komponent socialne izključenosti. Sicer danes govorimo o novih razmerjih in oblikah revščine (Mion, 1999), o t. i. socialni revščini. Ta med drugim vključuje (Mion, 1999) revščino brezposelnosti in nezmožnost vključevanja na trg delovne sile, revščino zaradi družbenih premikov, emigracije, priseljevanja, revščino zaradi stiske, deviantnosti in prekinitve šolanja. Socialna izključenost in nove oblike revščine sta kompleksna pojava, ki sta odvisna od družbenih značilnosti. Socialna izključenost je eden temeljnih konceptov v socialni pedagogiki. Je ključen za njeno razumevanje težav uporabnika, delovanje v prid socialni vključenosti in nenazadnje tudi za opis socialne pedagogike kot take. V tesni povezavi deluje tudi s konceptom socialnega kapitala. Zaradi naštetih razlogov, ki so nedvomno pomembni, mu v prispevku namenjamo pomemben del prostora. Značilnost sodobnega sveta so mrežne strukture, ki predstavljajo pomembno komponento socialne izključenosti, zato kategorijo socialnih mrež v prispevku posebej izpostavljamo. Socialni kapital pa se razume kot pogojevalec gostote in razširjenosti socialnih mrež. Tako kot nove oblike revščine v sodobnem svetu do izraza prihajajo tudi nove oblike kapitalov, med njimi tudi socialni kapital.

Raziskovalci so našli pomembne korelacije med socialnim kapitalom in številnimi družbenimi pojavi, npr. dosežki v izobraževanju, delinkvenco, stopnjo kriminala, zdravja, kvaliteto življenja. Na pojav lahko vpliva pozitivno ali negativno – je del njega. Socialni kapital ima svojo svetlo (socialno) in temno

(antisocialno) plat. V prispevku izpostavljamo njegovo svetlo plat, ki s svojimi učinki pozitivno vpliva na socialno vključevanje in je neposredno uporaben za prakso socialne pedagogike ter v pomoč teoretskemu pojasnjevanju sodobnih družbenih fenomenov.

Ker je aplikacija koncepta socialnega kapitala na področje socialne pedagogike novost, je osrednji namen prispevka utemeljiti koncept socialnega kapitala v socialni pedagogiki ter odgovoriti na vprašanje o vlogi in pomenu socialnega kapitala za socialno pedagogiko¹⁷. Ozadje diskusije sloni na predpostavki, da ima socialni kapital visoko vrednost v razvoju tako posameznika kot družbe kot tudi v preseganju njunih medsebojnih konfliktov.

Vsebina socialne izključenosti - nasprotje socialni vključenosti

Socialna izključenost in vključenost sta odmevni temi sodobne družbe, saj sta pritegnili veliko pozornost tako rekoč celega sveta. Danes sta oba termina pogosto uporabljana v različnih strokah, ki ju obravnavajo na različnih nivojih. Tako socialna izključenost predstavlja pomembno izhodišče pri načrtovanju nacionalnih razvojnih politik kot tudi iskanje konkretnih strategij, ki bi posamezniku omogočile neposredno socialno vključevanje npr. v šoli in lokalni skupnosti. Socialna izključenost in vključenost se navezujeta na t. i. medsebojno odgovornost v odnosu med posameznikom in družbo.

Temeljno delovanje socialne pedagogike je vezano na problem socialne izključenosti posameznika in določenih skupin. Spopad s socialno izključenostjo in zavzemanje za socialno vključenost je ključna naloga socialne pedagogike. Zato je nujno, da se ukvarja z vprašanji, kako razumeti koncept socialne izključenosti in kako delovati v prid socialni vključenosti, ki jo razumemo kot rešitev. Vedno, ko govorimo o spopadu s socialno izključenostjo, je socialna vključenost opredeljena kot cilj. "Vključenost se v najširšem smislu nanaša na državljanstvo, na državljske in politične pravice ter dolžnosti, ki bi jih morali imeti vsi državljani, ne samo v formalnem smislu, ampak tudi v vsakdanjem življenju. Pomeni tudi možnosti

¹⁷ Članek je del neobjavljenih doktorskih tez avtorice Nataše Martinjak.

in vključenost v javni prostor. V družbi, kjer delo ostaja osrednje za samospoštovanje in življenjski standard, je dostop do dela glavna okoliščina, ki vpliva na morebitne možnosti. Naslednja je izobraževanje, ki bi bila enako pomembna, tudi če ne bi bila v zvezi z zaposlitvenimi možnostmi, na katere se sicer nanaša.” (Giddens, 107–108)

Pierson (2002) navaja tri razloge, s katerimi opredeljuje, zakaj je razumevanje socialne izključenosti za strokovnjake, ki delajo z ljudmi, ključnega pomena. In sicer socialna izključenost predstavlja vrsto socialnih problemov, ki so medsebojno prepleteni, nadalje spodbuja posebne pristope k preseganju teh kompleksnih socialnih problemov in je ključna kategorija sodobnih socialnih politik. (Pierson, 2002)

Socialna pedagogika se s socialno izključenostjo neposredno sooča že od samega začetka svojega delovanja. Lahko rečemo, da je ta njeno izhodišče in karakteristika. Populacije, ki smo jih v preteklosti imenovali odklonske, deviantne, delinkventne, socialno prikrajšane, obrobne ali marginalne, kažejo na povezavo med socialno izključenostjo in socialno pedagogiko. Marginalne skupine so veljale za socialno izključene, socialna pedagogika pa za stroko, ki deluje na tem področju. V današnjem času, ko se socialna izključenost ne veže več nujno na izpostavljene populacije, pa so ravno te tiste, ki socialni pedagogiki dajejo prednost v boju s socialno izključenostjo. Danes se socialna izključenost povezuje z mnogimi pojavi; tako s socialno neenakostjo, delinkvenco kot brezposelnostjo. Socialna izključenost proizvaja nove oblike marginalnosti. Te “nastanejo znotraj družbe kot rezultat sistematične frustracije oz. nezadovoljitve vedno novih potreb (“post-materialistične potrebe”), vedno večjega občutka nesmiselnosti /.../ Na splošno gre za kategorije, ki se pojavljajo v vseh družbenih slojih in se velikokrat prekrivajo z drugimi oblikami marginalnosti /.../. Te t.i. nove potrebe se ne osredotočajo na ekonomsko moč ali na prevladujočo tržno logiko, pač pa na potrebo po drugačni kakovosti življenja. Novi marginalci so tisti, ki ne zmorejo zadovoljiti teh novih potreb. Še posebej močno izstopa potreba po pomenljivi medosebni komunikaciji, novi marginalci so tako tisti, ki so osamljeni ali izolirani, kulturno izkoreninjeni, ne integrirani ali pa vse pogostejše žrtve depresije in anoreksije. /.../ Gre za ljudi, ki so za vedno obsojeni na marginalen trg delovne sile in tako že v naprej izključeni iz določenih ugodnosti

socialnega sistema.” (Mion, 1999: 44–45) Marginalnost je “zrcalo kvalitete socialnega okolja”. (Kawachi, 1999: 719)

Socialno izključenost prizadeti posamezniki razumejo in doživljajo subjektivno, zato v literaturi sledimo različnim interpretacijam in definicijam. Nedvomno danes socialna izključenost ne opredeljuje le materialnega pomanjkanja in ni usmerjena izključno na revščino, temveč se navezuje bolj/tudi na socialne odnose, stopnjo posameznikove udeležbe v socialnem življenju ter na možnost sprejemanja zanj pomembnih odločitev. Problem socialne izključenosti je tesno povezan s kategorijo medosebnih odnosov. (Martinjak, 2003b)

V sodobni družbi govorimo o razvejanem problemu socialne izključenosti, o t. i. strukturirani socialni izključenosti, zato se razumevanje le-te predpostavlja v povezavi z razumevanjem sprememb in zahtev sodobne družbe. Pierson je oblikoval razširjeno definicijo, ki pravi, da je socialna izključenost “proces, ki posameznike in družine, skupine in soseske prikrajšuje za sredstva, potrebna za sodelovanje pri družbenih, ekonomskih in političnih dejavnostih družbe kot celote. Ta proces je predvsem posledica revščine in nizkih dohodkov, toda krepijo ga še drugi dejavniki, kot so diskriminacija, nizka izobrazba in slabe življenjske razmere. V tem procesu so ljudje za dolgo obdobje odrezani od ustanov in storitev, družbenih mrež in priložnosti za razvoj, ki jih uživa velika večina družbe.” (Pierson, 2002: 7)

Koncept socialne izključenosti vključuje mnogo dimenzij socialne deprivacije, kar zahteva večperspektivno razumevanje problema ter razvoj novih pristopov in strategij s ciljem socialne vključenosti. Levitasova (1998 v Pierson, 2002) predstavlja tri različne diskurze o socialni izključenosti: prerazporeditveni, moralno vrednoteni in socialno enakopravni diskurz. *Prerazporeditveni diskurz* utemeljuje socialno izključenost z revščino in socialnimi vplivi, ki jih razume kot povzročitelje revščine oz. t. i. socialne neenakosti. Predpostavlja, da sta revščina in neenakost lahko preseženi le z prerazporeditvijo dobrin. Ta diskurz je še posebej kritičen do ideje, da je odgovornost za socialno izključenost v moralnih in kulturnih značilnostih posameznika. *Moralno vrednoten diskurz* utemeljuje socialno izključenost z delinkvenco, vedenjskimi odkloni in neupoštevanjem moralnih načel s strani posameznika in njegove subkulture. Ker so moralna načela določena pretežno glede na spol, je to tudi spolni

diskurz. Zagovorniki tega diskurza pravijo, da se socialno izključeni z nesprejemljivim vedenjem izključujejo sami. *Socialno enakopravni diskurz* kot razlog za socialno izključenost navaja izključenost iz trga dela. Brezposelnost je glavni razlog za socialno izključenost in nekohezivno družbo. Pogoj za posameznikovo socialno vključenost, glede na ta diskurz, je enakopravno sodelovanje in dostop do možnosti za zaposlitev.

Glede na razvejanost problema socialne izključenosti Pierson (2002) opozarja na pet različnih komponent, ki se izpostavljajo v procesu socialne izključenosti. Te so: revščina in nizki prihodki, pomanjkanje dostopa do trga dela, šibka socialna podpora ali celo odsotnost le-te in socialnih mrež, vpliv lokalne soseske ter izključenost iz javnih institucij. Med izpostavljenimi komponentami v različnih kombinacijah potekajo pomembne interakcije.

Pomembnost že v uvodu izpostavljenega odnosa med posameznikom in družbo v povezavi s problemom socialne izključenosti nam pomaga razumeti Brofenbrennerjeva ekološka perspektiva posameznikovega razvoja, na katero se v svoji razlagi navezuje tudi Pierson (2002). Brofenbrennerjeva (1979) perspektiva ponuja celosten vpogled v povezave med posameznimi socialnimi sistemi, v katere je vključen posameznik, in v njihove medsebojne vplive. Brofenbrenner govori o mikrosistemu, ki predstavlja najbližje okolje, npr. dom in družino; mesosistemu, ki ga oblikujejo interakcije med mikrosistemi, npr. šolo, domom, sosesko in lokalnimi institucijami; ekosistemu, ki ima posreden, a pomemben vpliv na posameznikovo življenje, npr. delovno mesto staršev, in makrosistemu, ki predstavlja celotno socialno okolje z vsemi njegovimi konteksti, tudi prepričanji in vrednotami, ki imajo pomemben vpliv na posameznikovo življenje. Po Germain in Gittermain (Pierson, 2002) ekološka perspektiva predstavlja proces adaptacije in vzajemnih interakcij med posameznikom ter njegovim socialnim in fizičnim okoljem (družbo), pri čemer ključno vlogo odigrajo: življenjsko obdobje, pritiski okolja in medosebni procesi. Pri pojasnjevanju konkretne zgodbe o socialni izključenosti moramo razumeti številne faktorje. Ugotovimo lahko, da je fenomen socialne izključenosti kompleksen in večdimenzionalen ter zato zahteva integriran pristop.

Pomen socialnih mrež za socialno vključevanje

Socialna mreža je (Pierson, 2002) splet odnosov, skozi katere so ljudje povezani. Ti so lahko podporni ali ne, pogosti ali redki, neposredni ali posredni – npr. virtualni, zaprti, intenzivni ali na distanci. Kvaliteta, namen in delovanje socialne mreže so odvisni od številnih dejavnikov. Goste, močne in široko razširjene socialne mreže posamezniku omogočajo večjo socialno vključenost.

Problem šibkih socialnih mrež umeščamo med komponente socialne izključenosti. Šibke socialne mreže deprivilegirajo posameznike pri socialni podpori in neformalni pomoči, ki ju potrebujemo za aktivno sodelovanje in dostop do socialnega življenja. Razumevanje socialnih struktur je pomembno za delovanje v prid socialnemu vključevanju. Ločujemo bazične socialne mreže, ki nam omogočajo preživetje, in socialne mreže, ki nam omogočajo napredovanje (Pierson, 2002). Prve so zaprte, podporne, vpletene v vsakodnevne odnose z družino, prijatelji in sosesko. Značilnost teh socialnih mrež so močne socialne vezi. Razumevanje funkcioniranja teh mrež nam pomaga razumeti značilnosti socialne izključenosti posameznika in družine (Briggs idr., 1997 v Pierson, 2002). Druge posamezniku in družinam omogočajo pridobiti ključne informacije o delu, izobraževanju, usposabljanju in ostalih področjih, za katere je posameznik zainteresiran. V nasprotju s prvimi, bazičnimi socialnimi mrežami, so značilnost teh šibke socialne vezi, a kljub temu te lahko omogočajo večje dosežke kot prve. Zelo pomembne so za pridobivanje informacij in možnosti za lastni razvoj. Socialna izključenost je značilna za posameznike s šibko socialno mrežo.

Analize današnjega življenja v mrežnem svetu in vpletenosti posameznika v mrežno strukturo družbe opozarjajo na pomen vezi med posamezniki in socialnim okoljem ter na vpliv socialnih in ekonomskih sprememb na posameznikovo življenje. (Cattell, 2001; Putnam, 1995; Kawachi, 1999 idr.) Posameznikova socialna mreža pogojuje njegovo stopnjo vključenosti na socialnem nivoju in določa kvaliteto njegovega življenja. Po Cattellovi (2001) gre za resurse sodelovanja posameznikov za skupno korist. Socialne odnose določajo tako socialna mreža kot zaupanje in socialne norme. Primarno naravo socialnih odnosov je težko določiti. Člani skupine se z njo identificirajo "zaradi njihovih socialnih vezi, ki

vključujejo družino, etnično skupino, sosede v soseski, ljudi s širše skupnosti, šolske prijatelje, sodelavce in bivše sodelavce, ljudi iz klubov, cerkve, prostovoljnih organizacij in lokalnih aktivnosti.” (Cattell, 2001: 1506)

Z analizo¹⁸ socialnih mrež je Cattellova opozorila na odnos med stopnjo vezi med posamezniki in socialnim okoljem¹⁹. Z razvijanjem tipičnih vrst socialnih mrež je dokazala vpliv socialnih in ekonomskih sprememb na posameznikovo življenje. Z analizo je potrdila pet tipičnih socialnih mrež:

1. *Socialno izključena ali odsekana socialna mreža*, ki je omejena z majhnim številom članov v skupini in šibkim povezovanjem z drugimi skupinami. Pripadniki teh mrež so novinci, prišleki, brezposelni, ženske, izolirani starejši ljudje, samski starši in begunci. Socialna izključenost se kaže skozi deviantnost, odklone od socialnih norm. Vendar kompleksna slika opozarja, da v tej skupini niso le ljudje, ki z deviantnim vedenjem odstopajo od socialnih norm, ampak lahko govorimo širše o množicah ljudi, ki so začasno ali na dolgi rok izključene iz socialnih mrež.
2. *Homogena socialna mreža*, ki vključuje relativno majhno število članov skupine, vendar so znotraj teh kontakti lahko zelo razširjeni. Npr. družinske vezi so razširjene v lokalno skupnost ob sicer majhnem številu prijateljev in sosedov. Socialna mreža je gosta in kompaktna, njeni člani se med seboj poznajo. Sestavljajo jo ljudje podobnih interesov. To so tradicionalne skupine, kot je npr. družina. Te so večinoma močne, toda njeni člani nimajo izkušenj z lokalnim delom ali socialnim druženjem, zato so te mreže zelo omejene in izolirane. Primer izjave enega od pripadnikov tej socialni mreži: “Nimam prijateljev, moja družina so moji prijatelji.” (Cattell, 2001: 1506)
3. *Tradicionalna socialna mreža*, ki jo sestavljajo družina, sosedje, bivši sodelavci, prijatelji iz šole, prijatelji iz socialnih in športnih klubov. Struktura te socialne mreže je gosto prepletena. Posameznik preživi večino svojega življenja v bližnji okolici. Ta mreža označuje najtesnejša združevanja tradicionalnih delovnih

¹⁸ Vicky Cattell: Kvalitativna raziskava v dveh stanovanjskih naseljih v vzhodnem Londonu, 1996.

¹⁹ Večje število raziskovalcev je odkrilo podobne efekte socialnega okolja na značilnosti posameznikovega življenja.

skupnosti. Predstavniki te socialne mreže so starejši ljudje in ni značilna za tiste, ki so še v delovnem procesu. Tipične izjave pripadnikov te mreže so o kritiziranju mladine. "Ko sem bil jaz mlad, so bile stvari drugačne." (ibid.: 1507)

4. *Heterogena socialna mreža* je odprta in sestavljena iz relativno visokega števila članov skupine. Vključuje različne ljudi po starosti, narodnosti, interesih, statusu zaposlitve in bivalnem prostoru. Mreža je ohlapno prepletena; z izjemo nekaterih primerov, ko so posamezniki vključeni v povezane prostovoljne organizacije. Družina in prijatelji se manj poznajo kot v ostalih modelih. Tipični primer so ljudje, aktivni v prostovoljnih organizacijah. Heterogena socialna mreža se reflektira skozi široke, prepletene mreže in participacijo posameznika v organizacijah ali soseskah. Govorimo tudi o integriranosti v lokalno skupnost in ima lahko tudi nekaj tradicionalnih lastnosti.
5. *Vzajemna (solidarnostna) socialna mreža* se odraža podobno kot heterogena mreža. Pripadniki te mreže imajo lastnosti solidarnosti in vzajemnosti in so sposobni sodelovati tudi s skupinami različnih interesov. Dominantna norma je vzajemnost, ki konsistira v široki sferi skupin in vključuje tako podobne kot različne ljudi. Ta mreža je gosta in hkrati nenatančna (razpršena). Ima mnogo značilnosti tradicionalnega in heterogenega modela, kar pomeni močne vezi družine, lokalnih prijateljev in sosedov na eni strani ter na drugi participacijo v formalnih in neformalnih organizacijah. Pripadniki te mreže posedujejo široko sfero pozitivnih referenčnih skupin.

Značilnost sodobne družbe je mrežni svet. Vpletenost v mrežno strukturo družbe pogojuje posameznikovo stopnjo vključenosti na socialnem nivoju in določa kvaliteto njegovega življenja. Socialni kapital je tisti, ki je v pomoč pri razpredanju mreže in opremljanju s potrebno zalogo, ki omogoča in vzdržuje vključenost v sodobni mrežni svet. Tako formalne kot neformalne socialne mreže so bistvene komponente socialnega kapitala.

Ideja o socialnem kapitalu

Socialni kapital je relativno nova (sodobna) kategorija, uporabljena za razumevanje in pojasnjevanje socialne strukture, ki jo pogojujejo fenomeni sodobne družbe.

O nesposobnosti socialne strukture "pri realizaciji skupnih vrednosti njihovega bivanja in vzdrževanja učinkovite socialne kontrole" (Sampson in Groves, 1989 v Kawachi, 1999) govori teorija socialne dezorganizacije. Teorijo socialne dezorganizacije sta razvijala Shaw in McKay (Kawachi, 1999) z opazovanjem lokalnih skupnosti in sosesk kot sistemov prijateljskih, sorodstvenih mrež in mrež poznanstev, ki se tako po formalni kot neformalni poti ukoreninijo v družino ter tako nadaljujejo socializacijske procese. Teorija socialne dezorganizacije je povezana s konceptom socialnega kapitala. Izpraznjena zaloga socialnega kapitala je ena značilnih karakteristik socialno dezorganiziranih skupnosti. Številne študije na polju kriminologije (Sampson v Kawachi, 1999) so opozorile na povezavo med nizko zalogo socialnega kapitala in visoko stopnjo kriminala. Te so podkrepile tezo teorije socialne dezorganizacije, da je stopnja socialne kohezije ali socialnega kapitala bistvena²⁰ za razumevanje razmerja med kriminalom in sosesko, skupnostjo in celo širšo družbo.

Uporaba koncepta kapitala²¹ ob človeških odnosih najprej zahteva pojasnilo. S kapitalom opisujemo (Schmid, 2000) stroje in tovarne, ki proizvajajo izdelke. Kapital je podpora proizvodnji in predmet investicije. Zanj je značilno, da upada tako ob uporabi kot neuporabi. Če človeške odnose opisujemo s socialnim kapitalom "so kot tovarna, ki proizvaja koristi, prehajanje in dobrine (ter primanjkljaje)." (Schmid 2000: 170) Tako kot ostale oblike kapitala (Coleman v Putnam 1995) je tudi socialni kapital produktiven in prinaša dosežke. Potrebno pa je opozoriti na razliko (Morgan, 2000)

²⁰ V študijah (Hogan, 2001) o vedenjski težavnosti otrok raziskovalci zaključujejo, da je socialni kapital najpomembnejši resurs strašev ob prenosu norm in vedenjskih vzorcev na otroka.

²¹ Beseda kapital (Veliki slovar tujk, 2002), lat. capitalis ali glaven, izhaja iz caput, capitis ali glava. Pomen besede se nanaša na: glavnico, temeljni znesek ali sredstva, ki so potrebna proizvodnji, ali vrednost nasploh. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) najdemo poleg bančnega, industrijskega kapitala kot materialne dobrine tudi naravni, duhovni in moralni kapital kot vrednoto.

med resursi socialnega kapitala in kapitalom kot dobrino. V teoriji ekonomije je kapital kot dobrina reprodukcijski faktor pridobivanja osnovnih izdelkov in končnih dobrin. Resursi socialnega kapitala pa so zaloga nespecifičnih, toda potencialno plodnih dejavnikov, ki se kopičijo v sorodne vezi med člani skupnosti ter nesorodne vezi med člani skupnosti in posamezniki izven skupnosti. Socialni kapital je kapital (Lin, 2001), pridobljen skozi socialne odnose. S tega vidika je kapital socialna pridobitev skozi posameznikove socialne vezi in resurse v socialnih mrežah ali skupinah, katerih član je.

Socialni kapital se razume kot družbeni in individualni vir, ki se manifestira skozi medosebne odnose (Martinjak, 2003a) in mrežno strukturo posameznika in družbe. Socialni kapital je v korelaciji (Cohen in Prusak, 2001) z zalogo aktivnih vezi med ljudmi, in sicer z zaupanjem, vzajemnim razumevanjem in vedenjem, ki povezuje člane socialne mreže in skupnosti ter omogoča sodelovanje. Osnovna predpostavka tega teoretskega okvira je, da interakcije usposabljaajo posameznike za gradnjo skupnosti, zaupanje drugemu, toleranco in izgradnjo socialne strukture. Občutek pripadnosti in konkretne izkušnje v socialni mreži prinesejo velike koristi posamezniku. Raziskovalci ugotavljajo, da imajo skupnosti z dobro zalogo socialnega kapitala nižjo stopnjo kriminala, višji nivo zdravja, višjo izobrazbeno strukturo in boljšo ekonomsko rast. Socialni kapital je glede na to razumljen kot potencial in možnost posameznika ali družbenih skupin. Danes (Pretty, Ward, 2001) je pojem socialni kapital ujet v idejo, da so socialne vezi najpomembnejša osnova za preživetje. S tem v zvezi govorimo o socialnih resursih, ki so tako kot osebni resursi pomembni za posameznikov uspeh. Socialni resursi so pridobljeni skozi posameznikove socialne vezi ter se razlikujejo glede na intenziteto in širino posameznikovih socialnih vezi.

Socialne mreže so del posameznikovih širših socialnih odnosov in norm, ki omogočajo dosegati njegove osebne cilje in držijo družbo skupaj. Vključenost v socialne mreže in skupne vrednote so srce koncepta socialnega kapitala. (Field, 2003) V sodobni družbi je ideja o socialnem kapitalu postavljena pred spremembe v medosebnih odnosih in socialnem vedenju. Zato moramo socialni kapital razumeti kot "odnosni konstrukt". (Field, 2003: 139) Dostop do resursov lahko omogoča posameznikom, ki niso vzpostavili socialnih vezi, so pa internalizirali skupinske vrednote. Zato je

na nek način v lasti odnosov. (Field, 2003) Socialni kapital je kompleksen fenomen, ki se navezuje na medosebne odnose. Kljub različnim opredelitvam se trije avtorji, klasiki teorije socialnega kapitala; Bourdieu, Coleman in Putnam, strinjajo, da je socialni kapital prisoten v socialnih vezeh in medosebnih interakcijah skupaj z vrednotami, ki so povezane s socialnimi kontakti.

Vloga in pomen socialnega kapitala za socialno pedagogiko

Danes socialnopedagoško delo razumemo kot preventivo pred socialno izključenostjo in kot podporo pri socialnem vključevanju izključenih skupin. Aplikacija koncepta socialnega kapitala na področje socialne pedagogike je pomemben prispevek k razvoju njene teorije in prakse. Socialni kapital s svojimi učinki pozitivno vpliva na socialno vključevanje in je neposredno uporaben za prakso socialne pedagogike ter v pomoč teoretskemu pojasnjevanju sodobnih družbenih fenomenov. Posameznik potrebuje socialni kapital za socialno vključevanje v sodobno družbo. Pomen socialnega kapitala poudarjajo novi položaji posameznika. S proučevanjem socialnega kapitala na področju socialne pedagogike se poudarja vloga socialne pedagogike v socialnem razvoju posameznika.

Socialni kapital ustvarja bistvene spremembe v našem življenju. Vpliva tudi na psihološke in biološke procese ter s tem zvišuje vrednost našega življenja. Posamezniki, ki so v smislu socialnega kapitala bogataši, se bolje spopadajo s travmami in učinkoviteje premagujejo bolezen. Občutek pripadnosti in konkretne izkušnje v socialni mreži prinesejo velike koristi posamezniku. Po konceptu socialnega kapitala se za izgradnjo skupnosti in zaupanja zahteva socialno, medosebno srečevanje. Skupnosti z dobro zalogo socialnega kapitala imajo nižjo stopnjo kriminala, višji nivo zdravja, višjo izobrazbeno strukturo in boljšo ekonomsko rast.

Socialna pedagogika s svojim specifičnim pristopom k uporabniku in njegovim dejavnim sodelovanjem lahko pomembno prispeva k reševanju problema socialne izključenosti. Ta se namreč pomembno dotika individualnih zgodb, h katerim socialni pedagog pristopa neposredno. Razumevanje socialne izključenosti

s socialnopedagoške perspektive vključuje celotno posameznikovo socialno okolje in njegovo osebno zgodbo, ki razkriva tako njegova močna kot šibka področja, ki prispevajo k socialni vključenosti. Socialnopedagoške strategije, ki delujejo v prid socialni vključenosti, so vezane na krepitev obstoječih podpornih vsebin in učenje pomanjkljivih oz. odsotnih. Analize (Cattel idr.) so pokazale, da so vezi med posameznikom in njegovim socialnim okoljem tiste, ki pogojujejo stopnjo njegove socialne vključenosti. Socialne vezi pa predpostavlja socialni kapital posameznika.

Socialna pedagogika z že obstoječim pristopom in strategijami deluje preventivno pred socialno izključenostjo in v prid socialnemu vključevanju. Socialnopedagoški pristop in strategije se zdijo ključni za socialno učenje, katerega rezultat omogoča višanje stopnje socialnega kapitala posameznika in krepitev njegove socialne mreže. Vedno, ko pristopamo k učenju naših uporabnikov, je pomembno, da se vprašamo, katere vsebine jih lahko opremijo za spopad s problemom socialne izključenosti. Socialne veščine in znanja vplivajo na posameznikovo zalogo socialnega kapitala. Ta je naložba v socialne mreže, ki se obrestuje z učinkovitim spopadom s socialno izključenostjo.

Socialni kapital je torej neposredno uporaben za prakso socialne pedagogike in v pomoč teoretskemu pojasnjevanju družbenih fenomenov, ki obvladujejo posameznikove osebne zgodbe. Vloga in pomen socialnega kapitala nedvomno utemljujeta koncept socialnega kapitala na področju socialne pedagogike.

Literatura

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Cattell V. (2001). Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital. *Social Science&Medicine*, 52, 1501-1516.

Cohen D., Prusak L. (2001). *In good company. How social capital makes organisations work*. Boston: Harvard business school press.

Field J. (2003). *Social capital*. London: Routledge.

Giddens A. (2000). Tretja pot: prenova socialne demokracije. Orbis: Ljubljana.

Hogan M. J. (2001). Social capital: potential in family social sciences. *Journal of Socio-Economics*, 30, 151-155.

Kawachi I., Kennedy B. P., Wilkinson R. G. (1999). Crime: social disorganization and relative deprivation. *Social Science & Medicine*, 48, 719-731.

Lin N. (2001). *Social capital. A theory of social structure and action*. Cambridge: University press.

Martinjak N. (2003a). Social inclusion versus social exclusion. In F. Buchberger in S. Berghammer (ed.), *Education policy analysis in a comparative perspective*. Linz: Pedagogische Akademie, 122-138.

Martinjak N. (2003b). Socialno izključevanje, šola in nove oblike kapitala. *Sodobna pedagogika*, 54 (5), 140-151.

Mion R. (1999). *Odraščati v Evropi na pragu leta 2000. Sodobne oblike revščine mladih: mladi, ulica, prihodnost: zbornik predavanj: mednarodni seminar*. Salve: Ljubljana.

Morgan S. L. (2000). Social capital, capital goods, and the production of learning. *Journal of Socio Economics*, 29, 591-595.

Pierson, J. (2002). *Tackling social exclusion*. London and New York: Rutledge.

Pretty, J., Ward H. (2001). Social Capital and the Environment. *World Development*, 29 (2), 209-227.

Putnam R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6 (1), 65-78.

Schmid A. A. (2000). Affinity as social capital: its role in development. *Journal of Socio Economics*, 29, 159-171.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Elektronska izdaja.

Veliki slovar tujk. (2002). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Pregledni znanstveni članek, prejet avgusta 2004.